

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

MUHAMMAD YOQUBBEKNING SO'NGGI KUNLARIGA OID MUHIM MANBA

Abduxamidov Jalol

Samarqand davlat universiteti, tayanch doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada hozirgi Xitoy tarkibiga kiruvchi Sharqiy Turkistondagi Yettishahar davlatining hukmdori Muhammad Yoqubbekning so'nggi kunlariga oid muhim ma'lumotlar yoritiladi. Tadqiqotda uning siyosiy faoliyati yakuniy bosqichi, hududiy vaziyat va tarixiy manbalar asosida so'nggi davr voqealari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Yettishahar, Muhammad Yoqubbek, Sharqiy Turkiston, Urumchi, Xitoy, Markaziy Osiyo, Qashqar.

ВАЖНЫЙ ИСТОЧНИК О ПОСЛЕДНИХ ДНЯХ МУХАММАДА ЯКУББЕКА

Абдухамидов Жалол

Самаркандский государственный университет, базовый докторант

Аннотация

В статье освещаются важные сведения о последних днях правителя государства Йеттишахар в Восточном Туркестане (в составе современного Китая) Мухаммада Якуббека. Анализируются завершающий этап его политической деятельности, региональная ситуация и исторические источники, отражающие события этого периода.

Ключевые слова: Йеттишахар, Мухаммад Якуббек, Восточный Туркестан, Урумчи, Китай, Центральная Азия, Кашгар.

AN IMPORTANT SOURCE ON THE FINAL DAYS OF MUHAMMAD YAQUBBEK

Abdukhamidov Jalol

Samarkand State University, Basic Doctoral Student

Abstract

This article presents key information about the final days of Muhammad Yaqubbek, the ruler of the Yettishahar state in Eastern Turkestan (now part of China). The study analyzes the final stage of his political activity, the regional context, and historical sources describing the events of that period.

Keywords: Yettishahar, Muhammad Yaqubbek, Eastern Turkestan, Urumqi, China, Central Asia, Kashgar.

Muhammad Yoqubbek o'limiga oid ma'lumotlar mahalliy manbalarda ham uchraydi. Mazkur ma'lumotlarga ko'ra, Muhammad Yoqubbek haqiqatan ham zahardan o'lgan. Rus olimlari ham buni tasdiqlagan. Biroq uning o'limidagi jumboqli jihat shundaki, har ikki xitoy amaldori Muhammad Yoqubbekning o'zini o'zi zaharlaganini ko'rmagan. Natijada uni kim, nima uchun va qaysi usulda zaharlagani, uning o'limi kimga zarur bo'lib qolgani haqidagi savollarga aniq javob topilmagan. Shu sababli bu haqda juda ko'p rivoyatlar va taxminlar paydo bo'lgan. Ushbu jumboqni yechish natijasida olingan xulosani bayon qilishdan oldin, quyidagi mulohaza va ma'lumotlarga nazar tashlash maqsadga muvofiq, deb o'ylaymiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Muhammad Yoqubbekning o'limi sababi haqida bir nechta qarashlar mavjud. Xitoy manbalariga ko'ra, u zahar ichib, o'z joniga qasd qilgan. "Tarix-i Aminiya" muallifi Mulla Musa

bin Mulla Iso Sayramiy esa uni harbiy qo‘mondoni va Ching imperiyasining maxfiy josusi Niyozbek zaharlagan, deb hisoblaydi. Rus manbalarida, xususan, N. I. Veselovskiy Yettishahar hukmdori tabiiy o‘lim bilan vafot etganini xabar qiladi. Bundan tashqari, N. I. Veselovskiy hukmdorning so‘nggi soatlari va bunday fojiali yakunga olib kelgan sabablar haqidagi ma‘lumotlarni Ilyos Oxundning “Yoqubbekning so‘nggi kunlari” qo‘lyozmasida keltiradi. Niyozbek Yoqubbekning o‘limiga guvoh bo‘lganini ma‘lum qilsa, Ilyos Oxund harbiy rahbar Hasan Janboy boshchiligidagi amaldorlar maslahati bilan o‘layotgan kishining huzuriga chaqirilganini yozadi. Ilyos Oxund ham zaharlanish fakti haqida hech narsa demaydi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1877 yil bahorining so‘nggi oyida, ya‘ni ingliz elchilari bilan manjur hukumati vakillari o‘rtasida Yettishahar davlati taqdiri masalasi bo‘yicha muzokaralar boshlangan va Sharqiy Turkistonda urush olib borayotgan Zuo Zungtonq qo‘shinining harakatlari to‘xtatilgan bir paytda, to‘satdan Muhammad Yoqubbek olamdan o‘tgan. Bu voqea Angliya va Xitoy hukumatlari hamda Sharqiy Turkiston xalqlari uchun kutilmagan hodisa bo‘lgan. Ushbu ko‘ngilsiz voqea 1877 yil 17 may kuni Ko‘rla shahrida sodir bo‘lgan. Marhumning vafoti haqidagi xabar Pekinga nihoyatda tez yetkazilgan. Bundan voqif bo‘lgan manjur hukumati darhol ingliz elchilari bilan olib borayotgan muzokaralarni to‘xtatishga ijozat bergan. Muhammad Yoqubbek vafotidan keyin Yettishahar davlati rahbarlari o‘rtasida yuz bergan o‘zaro mojarolar manjur qo‘shiniga qulay fursat yaratib bergan.

Muhammad Yoqubbekning qanday qilib o‘lgani uzoq vaqt sir bo‘lib qolgan. Xitoy manbalarida: “1877 yili bahorda manjur hukumati qo‘shinining hujumi boshlanganini va o‘z qo‘shinlarining ularga qarshi turolmayotganini ko‘rib, Muhammad Yoqubbek o‘zini o‘zi zaharlab o‘ldirdi”, deb yoziladi. Shunisi qiziqki, barcha xitoy manbalarida bu haqda keltirilgan ma‘lumotlar Zuo Zungtonq va uning yordamchisi Lyu Jintongning manjur hoqoni Guansyuy (1875–1908) nomiga yozgan hisobot maktubiga asoslangan.

O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Qo‘lyozmalar instituti kolleksiyasida Markaziy Osiyo va unga tutash mintaqalar tarixi bo‘yicha bir qator risolalar mavjud. Ulardan biri 417-raqamli kichik qo‘lyozmadir. Qo‘lyozma nuqsonli bo‘lib, uning boshi ham, oxiri ham yo‘q, yo‘qolgan qismlar hajmini aniqlash qiyin. Saqlanib qolgan matn qo‘lyozmaning 46 varag‘ini egallaydi va XIX asrning ikkinchi yarmida Muhammad Yoqubbek (1867–1877) hukmronligi davrida, aniqrog‘i, 1877 yil apreldan iyungacha bo‘lgan davrda Sharqiy Turkiston va Jung‘oriyada sodir bo‘lgan tarixiy voqealarni tasvirlashga bag‘ishlangan. Asar vaqtincha “Qashqar tarixi” deb nomlangan. Ushbu nom ostida u “O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi Qo‘lyozmalar instituti qo‘lyozmalar katalogi”ning II jildiga kiritilgan. Matn qora siyohda keng kursiv nasta‘liq yozuvida ko‘chirilgan bo‘lib, ayrim joylarda juda beparvo yozilgan, har bir sahifada 9–11 satr mavjud. Qo‘lyozma oddiy pushti rangli karton muqovaga olingan, bezaksiz va ancha eskirgan. Muallif Ilyos Oxund bo‘lib, uning ismi qo‘lyozmada ikki joyda uchraydi.

Bu asar, muallifi nomi singari, Sharqiy Turkiston qo‘lyozmalarini o‘z ichiga olgan to‘plamlarning biron bir katalogida, shuningdek, bu davrdagi Sharqiy Turkiston tarixiga bag‘ishlangan ilmiy-tarixiy adabiyotlarda tilga olinmagan. Bu qo‘lyozma muallifning yagona versiyasini ifodalashi ehtimoldan xoli emas. Shuning uchun biz asarning o‘zidan muallifning hayoti va shaxsiyati haqida faqat ayrim ma‘lumotlarni olishimiz mumkin. Bundan ma‘lum bo‘ladiki, u Yoqubbek Badavlat hukumatining ma‘muriy-harbiy devonida yuqori lavozimni egallamagan. Biroq u hukmdor va uning oila a‘zolarining eng muhim hamda shaxsiy topshiriqlarini bajarishga ishonib topshirilgan yaqin kishilardan biri bo‘lgan.

Uning asari rasmiy tarixiy yilnoma yoki tarixiy jihatdan badiiylashtirilgan rivoyat emas. Bu voqealarning guvohi va faol ishtirokchisining xotiralaridir. Shunga ko‘ra, uning tili juda sodda, aniq va an‘anaviy adabiy bezaklardan xoli.

Ilyos Oxund Sharqiy Turkiston xalqlari tarixidagi eng fojiali kunlarni — Yoqubbekning Yettishahar davlati (1865–1878) qulashini va Xitoyning Ching imperiyasi (1644–1911)

tomonidan bosib olinishini hikoya qiladi. Ma'lumki, piskentlik Muhammad Yoqubbekning siyosiy yuksalishi 1860-yillarning o'rtalarida boshlangan. Bu mintaqada Sharqiy Turkiston xalqlarining Ching imperiyasining siyosiy va iqtisodiy hukmronligiga qarshi keng ko'lamli kurashi avj olgan davr edi. Kuchar, Urumchi, Yorkend, Xo'ton, Turfon, Qashqar va boshqa hududlarda qo'zg'olonlar boshlandi. Qo'zg'olonchilarning g'alabasi va Ching hukmronligining Sharqiy Turkistonda ag'darilishi natijasida mahalliy miqyosda beshta mustaqil davlat tashkil topdi: Sharqiy Turkistonda Kuchar, Qashg'ar va Xo'ton, Jung'oriyada esa G'ulja va Urumchi. Bu yerda Chingga qarshi kurash bilan bir qatorda, qo'zg'olonchilar o'rtasida turli millat va etnik guruh vakillari ishtirok etgan faol ichki hokimiyat kurashi ham bo'lib o'tdi. Ana shunday kurashlardan biri natijasida 1865 yil yanvar oyida Qo'qondan kichik bir otryad bilan kelgan Yoqub beg Qashg'ar xonligi kuchlarining bosh qo'mondoni lavozimini egalladi. U bu lavozimda ajoyib tashkiliy mahoratini namoyish etib, o'z mavqeini mustahkamladi.

Mintaqaning o'ta iqtisodiy qoloqligi va siyosiy ustunlikni qaytarib olishga urinayotgan Xitoyning doimiy harbiy tahdidi "birlashish va yagona davlatni yaratish tendensiyasini yuzaga keltirdi". Shunday qilib, 1867 yilda Yoqub beg hukmdor bo'lgan Yettishahar davlati paydo bo'ldi. Biroq iqtisodiy jihatdan qoloq va ichki nizolar tufayli parchalanib ketgan bu davlat o'zini ancha kuchli qo'shnisining tajovuzlaridan to'liq himoya qila olmadi. 1876 yilda Sharqiy Turkiston va Jung'oriyada Chingning keng ko'lamli jazolash yurishlari boshlandi. Yoqub beg bu kurashda kutish va kuzatish siyosatini qo'llab, Pekin bilan tinchlik o'rnatishga umid qildi. U mahalliy qo'mondonlariga Xitoy armiyasi bilan jang qilishga ruxsat bermadi, agar bunday janglar o'zini himoya qilish maqsadida sodir bo'lsa ham, u darhol janglarni to'xtatish haqidagi buyruq bilan xabarchilar yuborgan. Shuning uchun harbiy bo'linmalar harakati o'z-o'zicha va sof mudofaa xarakteriga ega bo'lib qoldi, oliy hokimiyat mavqeining noaniqligi esa qo'shinlarni ruhdan tushirdi. Natijada shaharma-shahar Yettishahar davlati Ching hokimiyati qo'lga o'tdi. 1877 yil 20 aprelda esa strategik ahamiyatga ega bo'lgan Dabancheng qal'asi (qo'lyozmada Davanchi) quladi.

Qo'lyozmaning saqlanib qolgan qismidagi voqealar aynan urush paytida, Davanchidagi janglarning ikki ishtirokchisi — Iso Oxund va Niyoz Hakimbek bu qayg'uli xabarni Yoqubbekka yetkazgan paytdan boshlanadi. Hatto shu muhim pallada ham Yoqubbek qat'iy choralar ko'rmaydi, balki Ilyos Oxundni Toksundagi o'g'li Haqqulibekka (qo'lyozmada To'xtasun) va Turfon hokimi Hakimxon To'raga maktublar bilan yuboradi hamda yana jazolovchi kuchlar bilan jang qilmaslikni buyuradi. Ammo bu buyruqlar juda kech edi, chunki bu shaharlar muallif kelishidan oldin xitoyliklar tomonidan bosib olingan edi.

Yoqubbekning to'satdan vafoti bosqinchilar foydasiga kurash natijasini hal qiluvchi omil bo'ldi. Bu ichki nizolarning kuchayishiga, qo'zg'olonchilar saflarining yanada zaiflashishiga va parchalanishiga olib keldi. Yoqub begning avlodlari va taxtga yangi da'vogar bo'lgan boshqa shaxslar davlat taqdiridan ko'ra vorislik masalasi bilan ko'proq shug'ullandilar. Natijada, Bekquli beg ukasi Haqquli begni o'ldirishni buyurdi. Qo'lyozma urushdagi ushbu qonli voqea tasviri bilan tugaydi. Qo'lyozmada tasvirlangan barcha voqealar Ilyos Oxund tomonidan eng kichik tafsilotlarigacha batafsil yoritilgan.

Qo'lyozmaning ayrim sahifalari shuni ko'rsatadiki, bu o'zaro birodarkushlik urushi, turli qarama-qarshi partiyalar va guruhlarning faol vakillari bilan birga, tabiiy ravishda qarshiliklarni keltirib chiqargan. Uning vakillaridan biri muallifning o'zi bo'lib, u birodarlarni imkon qadar yarashtirishga harakat qilgan, biroq o'zining tan olishicha, bilmasdan bir akaning ikkinchisining o'limida qurolga aylangan.

Shuni ta'kidlash kerakki, Ilyos Oxund voqealar markazida bo'lgan bo'lsa-da, u hech qanday rasmiy lavozimni egallamagan va ularda muhim rol o'ynamagan, garchi shaxsiy urinishlariga qaramay, voqealar yo'nalishiga ta'sir eta olmagan. Shunga qaramay, uning atrofdagilar tomonidan ko'rsatilgan hurmatini inkor etib bo'lmaydi. Bu nafaqat uning hukmron oilaga yaqinligi, balki shaxsiy fazilatlarini bilan ham izohlanadi. Bundan tashqari, Yoqub beg va

uning o'g'illari, shuningdek, hukmdor o'g'illarining raqiblari Ilyos Oxunddan ayrim voqealar tafsilotlarini yashirishga yoki o'z maqsadlariga erishish uchun uning nufuzidan foydalanishga uringanlar. Bu esa, shunga qaramay, uning ma'lum siyosiy doiralarda ta'sirga ega bo'lganini ko'rsatadi. Shuning uchun bu masalani muallif yoki asarning to'liq versiyasi haqida yangi ma'lumot topilmaguncha to'liq hal etilgan deb hisoblash qiyin.

Garchi bu asar Sharqiy Turkiston tarixi haqidagi boshqa qo'lyozma manbalarda mavjud bo'lgan ma'lumotlarga sezilarli darajada yangi narsa qo'shmasa va ular orasida juda kamtarona o'rin tutsa-da, shunga qaramay, unda tasvirlangan voqealarning ayrim tafsilotlarini aniqlashtirishda tarixiy hujjat, shuningdek, guvohning shaxsiy ko'rsatmasi sifatida tarixchilar uchun qiziqish uyg'otishi mumkin. Shunday qilib, mazkur qo'lyozma ayrim voqealarni boshqa tarixiy manbalar va hujjatlarga qaraganda biroz boshqacha talqin qiladi. Bu, masalan, Yoqub begning o'limi tafsilotlariga ham taalluqlidir.

Muhammad Yoqubbek hokimiyatga kelganidan keyin qo'zg'olonchilar safida manjurlarga qarshi kurashda qatnashgan mahalliy beklardan viloyat va shaharlarga hokim tayinlab, Yettishahar davlatini idora qilishda ulardan keng foydalangan. Bunday beklar orasida qo'zg'olonga qadar manjurlarga xizmat qilgan, o'z manfaati uchun butun mamlakat va millat manfaatini sotishga tayyor bo'lgan shaxslar ham bor edi. Qo'zg'olon boshlanishi bilan ular o'zlarini himoya qilish maqsadida darhol niqoblanib, qo'zg'olonchilar safiga o'tib olganlar. Hatto o'zlarini manjurlarning eng ashaddiy dushmani qilib ko'rsatishga harakat qilganlar. Ana shunday beklardan biri Niyozbek bo'lgan.

1866 yili Muhammad Yoqubbek Niyozbekni Yorkendga hokim etib tayinlagan edi. Shundan keyin hokimbek sifatida tanilgan Niyozbek xitoyliklarga xizmat ko'rsatib, o'z martabasini yanada yuksaltirishni maqsad qilgan. Shu niyatda u o'z tog'asini maxfiy maktub bilan G'arbiy Xitoydagi Lanchjou shahriga yuborib, manjurlar bilan aloqa bog'laydi. Muhammad Yoqubbekning zamondoshi va ayni shu voqealarni yaqindan kuzatgan tarixchi Muso Sayromiy o'z asarlarida keltirgan ma'lumotlarga ko'ra, Niyozbek manjurlar bilan aloqasini maxfiy tutib kelgan. Shu maqsadda u Zuo Zungtonga maxfiy maktub olib borgan o'z tog'asini ham o'ldirib yuboradi. Bundan tashqari, oxirgi paytlarda Niyozbek Muhammad Yoqubbekning ishonchiga kirish maqsadida doim unga yaqinlashib yuradi.

Niyozbekning tog'asi Lanchjou shahriga borganida, bu yerda Sharqiy Turkistonni qayta qo'lga olish uchun safarbar qilingan manjur imperiyasi qo'shinining bosh qo'mondoni Zuo Zungtong bo'lgan. Niyozbekning tog'asi olib kelgan maktub ana shu qo'mondonning qalamiga mansub bo'lgani shubhasizdir. Zero, Pekinda Yettishahar davlati taqdiri haqida bo'lgan muzokaralarda Zuo Zungtong qattiq ishonch bilan yaqin orada mazkur davlat rahbarlari orasida o'zaro kurash boshlanishini, shuning uchun uni saqlab qolishga rozilik berish og'izdagi nonidan voz kechish bilan barobar ekanini qayta-qayta ta'kidlagan. Garchi Niyozbek Zuo Zungtongdan oldin maktub mazmunini sir tutgan bo'lsa-da, uning Yettishahar davlati tez orada ichidan parchalanib ketadi, deb ishonch bilan aytishi, Muhammad Yoqubbekka qarshi qilgan maxfiy harakatlari va keyingi faoliyati ushbu maktub mazmuni qanday bo'lganini anglatadi.

O'z maqsadiga erishish uchun Niyozbek doim Muhammad Yoqubbekka yaqin yurishga harakat qilar, uning odatlarini yaxshi bilgani holda ishlaridan xabardor bo'lib turardi. Hatto Muhammad Yoqubbek yonida xizmat qiladiganlardan birini o'ziga yaqinlashtirib, unga ko'p pul berib, sodiq xizmatkoriga aylantirgan. Muhammad Yoqubbek esa serjahl, qat'iyatli, xizmatkorlaridan birining qilgan ishi yoqmasa jahli chiqib, o'zi ham savalab yuboradigan odati bor shaxs bo'lgan. Niyozbek esa uning teskarisi bo'lib, pinhoni ish tutadigan va o'z sirini saqlay biladigan mansabparast kishi bo'lgan. Shuning uchun ham u unga yaqin yurib, sezdirmasdan o'zining qora niyatini amalga oshirish uchun qulay fursat poylagan.

1877 yil 17 may kuni Ko'rla shahrida Muhammad Yoqubbek o'zining xattoti Kamoliddinga bir maktub yozishni buyuradi. Yozib kelingan maktubning mazmuni unga yoqmaydi. So'ng uni qayta yozishni buyuradi. Mazkur mirzo bir necha bor urinib, Muhammad

Yoqubbekka ma'qul keladigan maktub tuzolmay qoladi. Bundan jahli chiqqan Muhammad Yoqubbek uni savalashni buyuradi. Shunda ham o'zini bosa olmay, o'zi savalashga tushadi. Katta gavdali va keng yelkali Muhammad Yoqubbek o'z harakatidan qora terga botib, sovuq choy keltirishni buyuradi. Ayni paytda uning yonida bo'lgan Niyozbek qo'lidagi uzuk orasida saqlab yurgan zaharni sovuq choyga solib, o'zining ishonchli xizmatkori orqali berib yuboradi. Xoinlik sodir bo'layotganidan bexabar bo'lgan Muhammad Yoqubbek kuchli zahar solingan choyni bir xo'plashda ichib qo'yadi va darhol turgan joyida yiqiladi. Bir pasdan so'ng Badavlat ko'karib ketadi.

Zuo Zung tong aytganidek, Muhammad Yoqubbek o'ldirilganidan keyin Yettishahar davlati rahbarlari o'rtasida kelishmovchilik boshlanadi. U bundan foydalanib, to'xtatilgan urushni manjur hukumati buyrug'iga binoan 1877 yil avgust oyida qaytadan boshlab yuboradi. U tez orada minglab kishilar hayotini qurbon qilib, Yettishahar davlatini yo'q qiladi. Shu bilan birga, Zuo Zung tong Pekin saroyida bo'layotgan mazkur davlat haqidagi tortishuvlarda g'alaba qozonadi. "Kimga aza, kimga to'y" deganlaridek, Sharqiy Turkistonda ro'y bergan voqea unga katta shuhrat va boylik olib keladi.

Manjur qo'shinlari Qashqarga kelganda, Niyozbek ularni kutib olgan. Lekin qo'mondon uni Muhammad Yoqubbekning o'rniga tayin qilmay, yana avvalgi lavozimida qoldirgan. Bundan qattiq xafa bo'lgan Niyozbek manjurlarga qarshi qo'zg'olon ko'tarish maqsadida Yorkendda yashirin ravishda qurol jamlashga va atrofiga ishonchli kishilarni to'plashga kirishgan. Biroq manjurlar bundan xabar topib, Niyozbekni hibsga oladi va darhol Yorkenddan Qashqarga jo'natadi. Ketayotganda u qo'lidagi uzuk ko'zi tagiga yashirilgan zahar bilan o'zini o'zi zaharlab o'ldiradi.

Yuqoridagi ma'lumotlardan aniq ko'rinadiki, Muhammad Yoqubbek Zuo Zung tongning buyrug'i bilan Niyozbek vositasida zaharlab o'ldirilgan.

1877 yil dekabrda manjurlar Qashqar, Yorkend, Xo'ton kabi shaharlarni bosib olish bilan ularning Yettishahar davlatiga qarshi olib borgan urushi nihoyasiga yetdi. Mazkur urushga qarshi harakat qilgan va 1864–1865 yillardagi qo'zg'olonda qatnashganlarning bir qismi Turkiston general-gubernatorligi (1867–1917), Buxoro amirligi (1510–1920) va Xiva xonligi (1505–1920) hududlariga qochib qutulgan bo'lsa, ko'pchilik bir qismi o'limga mahkum etilgan. O'sha yilning oxirida faqatgina Xo'ton va Yorkendda qatl etilganlar soni 1166 kishini tashkil etgan.

Manjurlar Yorkend shahrini egallaganida, Muhammad Yoqubbekning bu yerdagi bir xotini, ikkita go'dak o'g'li va uchta nabirasini ushlab olib, qatl qilganlar. Muhammad Yoqubbekning ikkinchi o'g'li Haqqulibek 1877 yil yozida Sharqiy Turkistonda yuz bergan ichki kurashlarning qurboni bo'lgan. Faqat uning katta o'g'li Bekqulibek o'zining yaqinlari va tirik qolgan lashkarlari bilan Turkistonga qochib o'tishga majbur bo'lgan. Manjurlar Muhammad Yoqubbekning qabrini topib, unga o't qo'yadilar. Ular marhumni manjur imperatori amriga itoat qilmaslikda, hoqonga qo'l ko'tarishda va isyonkorlikda ayblab, eng oliy jazoni — ya'ni go'rda yotgan jasadning boshini tanasidan judo qilib, jasadini va qabrini yoqib tashlashni buyuradilar.

XULOSA

Muhammad Yoqubbek o'zini o'zi o'ldirishi mumkinmidi? Yo'q, mumkin emas edi. Chunki aynan 1877 yil may oyida Muhammad Yoqubbek Pekinda inglizlar va Xitoy imperiyasi vakillari o'rtasida Yettishahar davlati taqdiri haqida olib borilayotgan muzokaralarning natijasini kutayotgan edi. Qolaversa, u serg'ayrat, ulkan irodali va qat'iyatli shaxs bo'lib, qiyin ahvolga tushganda ham undan chora izlash o'rniga o'zini o'zi zaharlaydigan inson emas edi. Shu bilan birga, agar u ayni vaqtda hamma narsadan ajralib, bechora holga tushib qolgan taqdirda ham, uning Turkiyaga yoki biror inglizlar ta'siri ostidagi mamlakatlarga ketish imkoniyati bor edi. 1877 yil aprel oyida manjur qo'shinining Yettishahar davlatiga qarshi harakatlari vaqtincha to'xtatilgan edi. Muhammad Yoqubbekning qo'shinlari esa manjur qo'shiniga qarshilik ko'rsata olmaganidan emas, balki uning qat'iy farmoniga binoan ularga qarshi harakat qilmay turgan edi. Qolaversa, Muhammad Yoqubbekning o'limi haqida yozgan biror muallif uning zahar ichganini o'z ko'zi

bilan koʻrmagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Abdullayev I. Akmal Toshkandiy. Imom al-Buxoriy saboqlari. – Toshkent, 2002.
2. Abduxoliq Abdurasul oʻgʻli. Chin va mochin. – Toshkent: Fan, 2006.
3. Addendum to Tarikh-i Rashidi / tarjima va izohlar, kirish va koʻrsatkichlar: A. Jalilov, Y. Kawahara, M. Sawada, Y. Shinmen, S. Hori. – Tokio: Department of Islamic Area Studies, 2008. – 400 b.
4. Ahmad Moʻmin Torimi. Uygʻur tarixshunoslik tarixidan bayon. – Urumchi: Shinjong xalq nashriyoti, 2013.
5. Shuman L.I. Sin sulolasi hukumatining Sinszyandagi agrar siyosati (XVIII asr oxiri). – Moskva: AN SSSR nashriyoti, 1936. – 256 b.
6. Jalilov O. Muso Sayromiy. – Toshkent: Oʻzbekiston KP MK nashriyoti, 1968. – 22 b.
7. Imom Ali Qunduziy. Tavorixi manzuma. – Toshkent: OʻzR FA Sharqshunoslik instituti, qoʻlyozma № 597. – 84 varaq.
8. Boukhoru M.A.K. Markaziy Osiyo tarixi. – Parij, 1876. – 306 b.
9. Muzaffarzoda G. Fargʻona vodiysi madaniyatining taʼsiri // Buyuk Ipak yoʻli va Fargʻona: respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Andijon, 2004. – B. 156–157.
10. Mulla Bilol binni Mulla Yusuf Nozimiy. Gʻazot dar mulki Chin. – Toshkent: OʻzR FA Sharqshunoslik instituti, qoʻlyozma № 9007. – 77 varaq.
11. Mulla Bilol Nozimiy. “Gʻazot dar mulki Chin” // “Shinjong tazkirasi” jurnali. – 1995. – № 1–3.
12. Mulla Ibrohim Fanoxiy. Sharqiy Turkiston tarixi. – Toshkent: OʻzR FA Sharqshunoslik instituti, qoʻlyozma № 12663. – 67 varaq.
13. Mulla Musa ben Mulla Aysa Sayrami. Tarix-i Eminiye. – Toshkent: OʻzR FA Sharqshunoslik instituti, qoʻlyozma № 12172. – 56 varaq.
14. Mulla Shokir. Zafarnoma // “Oqsuv adabiyoti” jurnali. – 1981–1982.
15. Mulla Musa Sayramiy. Tarixi Hamidiy / nashrga tayyorlovchi A. Boytoʻra. – Urumchi: Millatlar nashriyoti, 1986. – 775 b.
16. Muxlisov Yusupbek. Esirlar va eserlar. – Almati: Gʻilim, 1973. – 102 b.
17. Muhammad Umar qori Umidiy Margʻiloniy. Maktubchayi xon. – Toshkent: Fan, 2007. – 43 b.
18. Muhammad Umar qori Umidiy Margʻiloniy. Badavlatnoma. – Sankt-Peterburg: RF FA Sharq qoʻlyozmalari instituti, qoʻlyozma № S. 587. – 61 varaq.
19. “Tarixi Rashidiy”ning ilovasi / muallif Muhammad Sharif. – Toshkent: OʻzR FA Sharqshunoslik instituti, qoʻlyozma № 10191. – 409 b.
20. Toʻxtiyev I. Tangalar tilga kirganda. – Toshkent: Fan, 1989. – 39 b.
21. Uygʻur adabiyotining qisqacha tarixi. – Almati, 1983. – 102 b.
22. Usmon Gʻ. Uygʻur klassik adabiyoti tarixi. – Urumchi, 2001. – 248 b.